

İSLAM VE YORUM III

Din, Bilim ve Medeniyet
(Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)

III. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

**İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ**
İnönü Üniversitesi
(İlahiyat Fakültesi)

İnönü Üniversitesi Yayınları No: 68

Sertifika No
26607

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

ISBN
978-605-7853-21-9

1. Baskı Ekim 2019 Ankara, 500 Adet

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR

İsteme Adresi

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280 Kampüs / MALATYA
Telefon: (0422) 377 49 99
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Açıklama: Dört ciltten oluşan bu kitap, sekiz ülkeden (Azerbaycan, Cezayir, Fas, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün ve Türkiye) araştırmacıların katılımıyla gerçekleştirilen "Uluslararası İslam ve Yorum III" sempozyumunun tebliğleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu yazıların tüm sorumlulukları yazarlarına aittir.

İSLAM BİLİM İLİŞKİSİ	
Mahmut DÜNDAR	151
KUR'AN YORUMUNDA İKİNCİL ANLAMIN AİDİYETİ MESELESİ	
-METİN MERKEZLİ BİR METODOLOJİ ÖRNEĞİ-	
Muhammed İsa YÜKSEK	163
MEZHEP MENSUBİYETİNİN KUR'AN YORUMLARINA YANSIMASI -KEŞŞÂF	
TEFSİRİNDE MEZHEBİ ELEŞTİRİLER-	
Şeyma ALTAY	185

İKİNCİ BÖLÜM SÜNNET, BİLİM VE MEDENİYET

NÜBÜVVET VE MEDENİYET	
Hüseyin AYDIN	199
HZ. PEYGAMBER'İN MEDENİYET İNŞA ETMESİNDEKİ TEMEL YAPI TAŞLARI	
Saffet SANCAKLI	231
PEYGAMBERLERİN İNSANLIĞIN GELİŞİM SÜRECİNE KATKILARI	
Mahmut ÇINAR	263
İHVÂN-I SAFÂ'NIN NÜBÜVVET ANLAYIŞI	
Recep ASLAN	277
ACELEÇİ HADİS YORUMU VE BUNUN DOĞURDUĞU SAKINCALAR	
Veysel ÖZDEMİR	291
SÜNNET MEDENİYETİ VE BİLİM	
Fatih Mehmet YILMAZ	309
BİLGİ VE MEDENİYET KAYNAĞI OLARAK SÜNNET VE HADİSLERİ ANLAMADA	
GÜNÜMÜZ SOSYAL BİLİMLERİNDEN İSTİFADE İMKANI	
Mehmet Ali ÇALGAN	329
İLK ÜÇ ASIRDA DİĞER KÜLTÜR VE MEDENİYETLERİN HADİS VE SÜNNET'İN	
YORUMLANMASINA ETKİLERİ	
Sabri ÇAP	347
SEBEB-İ VÜRÛD BİLGİSİNİN İÇTİHAT İLE TESBİTİ	
Serkan DEMİR	371

BİLGİ VE MEDENİYET KAYNAĞI OLARAK SÜNNET VE HADİSLERİ ANLAMADA GÜNÜMÜZ SOSYAL BİLİMLERİNDEN İSTİFADE İMKANI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali ÇALGAN

Adıyaman Üniversitesi İ.İ.F Temel İslam Bilimleri/ mcalgan@adiyaman.edu.tr

Giriş

Hadisi şerifler İslam medeniyetinin tesisinde ve her açıdan gelişiminde son derece önemli rol oynamışlardır. Peygamber Efendimiz (sav) hayatın her sahasına yönelik çok çeşitli yönlendirmelerde bulunmuş ve düzenlemeler yapmıştır. İktisâdî, idârî, sosyal sahalarda yapılan bu yönlendirmeler sonucu Müslüman nesiller tarih boyunca eşsiz bir medeniyet inşa etmişlerdir. Allah Resulü'nün (sav) zamanındaki iktisâdî, idârî ve sosyal şartlar günümüzden oldukça farklı olsa da bu alanlarda zamanla değişmeyen temel esaslar asr-ı saadette geçerli olduğu gibi günümüzde de aynen geçerliliğini sürdürmektedir. Örneğin iktisadi sahadaki düzenlemelerde haksız kazancın önlenmesi, sözleşmelerde gereksiz belirsizliklere müsaade edilmemesi, üretici ve tüketicinin maslahatının muhafazası; idari sahada hesap verebilirlik, katılımcı yönetim, görevlendirmelerde ehliyet ve liyakatin gözetilmesi, hukukun üstünlüğü gibi temel esaslar şartların değişmesiyle herhangi bir değişikliğe uğramamaktadır. Öte yandan, günümüz sosyal bilimleri iktisat, idare, eğitim, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji gibi sahalarda çok önemli gelişmeler göstermiş, sosyal konuların incelenmesinde müstağni kalınamayacak imkanlar sunmuştur. Günümüzde Allah Resulü'nün (sav) mesajlarını disiplinler arası bir bakış açısıyla incelemenin, farklı bilim dallarının araştırma bulgularından istifade ederek nebevî öğretileri değerlendirmeye çalışmanın ehemmiyeti genel kabul görmektedir. Böyle bir yaklaşımın hadisi şerifleri anlamada ve günümüz insanına aktarmada önemli katkılar sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmada ülkemizde ve İslam dünyasında hadisleri anlamada diğer sosyal bilimlerden istifade imkanının ne derece değerlendirildiği, bu sahada son dönemlerde yazılmış eserler üzerinden incelemeye çalışılacaktır. Aslında bu tarz disiplinler arası

çalışmaların oldukça yetersiz seviyede olduğu bilinmekle beraber bu tablonun örnek çalışmalar ve istatistiki bilgilerle daha net ve somut şekilde görülmesinin, bu tarz çalışmalara olan ihtiyacı daha belirgin bir şekilde gözler önüne sermesi açısından büyük önem arz ettiği düşünülmektedir. Böylece, hadis sahasındaki li-sansüstü çalışmalar, makale ve telif kitap tarzı muhtelif akademik araştırmalarda oransal olarak oldukça yetersiz seviyede olan, iyi hazırlanmış disiplinler arası konulu hadis çalışmalarına dikkatlerin çekilmesi ve bu yönde araştırmaların teşvik edilmesi de hedeflenmektedir. Buna ilaveten, disiplinler arası bir yaklaşım uygulanarak iktisadi ve idari sahalarda seçilen bazı somut örneklerin incelenmesi ve bu şekilde mezkur yaklaşımın günümüzde hadislerin anlaşılmasında ve takdiminde temin edeceği faydaların müzakere edilmesi amaçlanmaktadır.

BİLGİ VE MEDENİYET KAYNAĞI OLARAK SÜNNET

Hadislerin çağdaş meselelere çözüm üretecek şekilde ve bu meselelere uygun bir dille değerlendirilmesine, sadece ibadet değil, hukuk, iktisat, eğitim gibi hayatın her alanındaki hadislere işlevsellik kazandırılmasına duyulan ihtiyaç açıktır. Sünnetin Müslümanların bilgi ve medeniyetinin kaynağı olması bu yöndeki ciddi çalışmalara bağlıdır. Bu çalışmaların ilgili oldukları disiplinlerden belli bir ölçü çerçevesinde istifade etmesinin, yapılan çalışmalara ayrı bir derinlik kazandıracığı muhakkaktır.

“Hadis verilerinin sürekli tenkidin nesnesi durumunda kalmaktan kurtulması, eleştiren konumunda topluma katkı sağlaması”¹, hadislerden elde edilecek esasların günümüz meseleleriyle irtibatlandırılarak hadis şerhlerinde bulunmayabilen çağdaş yorumlara ulaşma, bu mesaide farklı disiplinlerden faydalanma² önem arz etmektedir.

Günümüzde sünnetin bilgi ve medeniyet kaynağı oluşu konusu haklı olarak büyük bir önem kazanmış görünmektedir. Bu konuda uluslararası sempozyumlar düzenlenmesi, İslam dünyasının önde gelen isimleri tarafından kitaplar telif edilmesi konunun ehemmiyetine işaret etmektedir. Ancak yapılan bunca vurgulara rağmen bu sahada yeterli çalışmaların yapılabildiğini söylemek oldukça güçtür. Nitekim Haldun Ahdeb’in Hicri 1351-1424 (miladi 1932-2003) seneleri arasında sünnet sahasında yapılmış toplam 3568 çalışmayı on iki başlıkta topladığı *et-Tasnif fi’s-Sünneti’n-Nebeviyyeti ve Ulûmihâ*³ isimli eserinde **Nebevî Sünnette Bilgi ve Medeniyetin Araştırılması** başlığı altında genel 3 çalışmaya⁴ ilaveten daha

¹ Ürkmez, Ahmet, *Tenkît Temelli Türkçe Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 17 Sayı: 55 (Bahar 2013), s. 223.

² Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, Kimlik Yayınları, 6. Baskı, Kayseri, 2017, s. 273.

³ Ahdeb, Haldun, *et-Tasnif fi’s-Sünneti’n-Nebeviyyeti ve Ulumiha*, Müessesetü’r-Reyhan, Beyrut, 1427/2006.

⁴ Bu üç çalışmadan biri de Karadavi’nin *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Olarak Sünnet* (çev. Özcan Hıdır, Nida Yayınları, İstanbul, 2015) isimli eseridir. Bu çalışmanın Sünnet ve Ekonomi kısmında (s.

muayyen konularda 176 çalışma (toplamın takriben yüzde beşi) yer almaktadır. Bu ana başlığın Bilgi alt başlığındaki toplam 84 çalışma ise eğitim ve psikoloji alanında 56, tıp alanında 19 ve iktisat alanında 9 eserden müteşekkildir. Görüldüğü üzere, bilgi ve medeniyet kaynağı olarak sünnet konusu çok konuşulmasına rağmen bu sahada çok az sayılabilecek miktarda çalışma ortaya konmuştur.

Üç bölümden oluşan bu çalışmamızın ilk bölümünde bilgi ve medeniyet kaynağı olarak sünnet ve hadisleri anlamada diğer sosyal bilimlerden istifade imkanı konusunda İslam dünyasından ve ülkemizden bazı hadisçilerin tespit ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu yönde çalışma yapan bazı hadisçilerin eserleri kısaca tanıtılmıştır. Bu bölümde hadisleri anlamada **iktisat, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, eğitim, idare** gibi çok çeşitli sosyal bilimlerden faydalanarak yapılmış disiplinler arası başarılı pek çok çalışma hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde ise fikir vermesi açısından hadisleri anlamada iktisat ilminden faydalanma konusunda mezkur çalışmalardan iki müşahhas örnek paylaşılmıştır. Çalışmamız konuyla ilgili değerlendirme ve tespitleri içeren sonuç bölümüyle sonlanmaktadır.

HADİŞÇİLERİN KONU İLE İLGİLİ TESPİTLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde bilgi ve medeniyet kaynağı olarak sünnet ve hadisleri anlamada diğer sosyal bilimlerden istifade imkanı konusunda İslam dünyasından ve ülkemizden hadisçilerin bazı tespit ve değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz. Bu değerlendirmeler üzerinde tarafımızdan da yer yer kısa bazı değerlendirmeler yapılırsa da aslı ifadeleri değiştirmemek için hadisçilerin tespitlerini aynen takdim etmek istiyoruz.

Hadis sahasında çok önemli çalışmalara imza atmış olan **Şuayb Arnavut'un** konu hakkında görüşleri şunlardır: "Diğer husus da, sünnet-i nebeviyyenin bütün hayatı kuşatacak genişlikte dakik fihristinin hazırlanmasıdır. Çünkü bizler hadisleri, sanki sadece namaz, zekat, hac, gibi hususlarla kayıtlıymış gibi görmekteyiz. Halbuki İslam toplumunu inşa eden hadisler çok fazladır. Bunun yapılmasını istemekteki amacım, sünnet-i nebeviyyenin ihâta ettiği alanın genişletilmesidir. Çünkü Hz. Peygamber hem dünya işlerini hem de ahiret yönünü ıslah etmek için gelmiştir. Bundan dolayı O'nun davetinin kuşatıcı, ifade ve sözlerinin hayatın her alanında mütekâmil bir toplum inşa etmek için yeterli olduğunun ortaya konması gerekmektedir...Bu elbette sadece fıkıh açısından yapılmayacaktır. Ahlak, hukuk, iktisat, sağlık vs...Böylece Hz. Peygamber'in hadislerine işlevsellik kazandırmış oluruz."⁵

273-282) iktisatla ilgili bazı hadisler çeşitli başlıklar altında verilmiştir.

5 Yıldırım, Enbiya, Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular Büyük Muhaddis Şuayp Arnavut'la Söyleşi, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 174, Şuayb Arnavut'tan naklen

Yusuf Karadavi'nin *Sünneti Anlamada Yöntem* kitabının takdim yazısını kaleme alan *Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü* müdürü Profesör Doktor **Taha Cabir el-Ulvani'nin** konu hakkındaki düşünceleri ise şöyledir: "Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü sünnetin anlaşılması meselesini, bu konuda çalışmalar yapma ve tahlil etme yöntemini, onun diğer boyutlarının bilinmesini, İslami kültür, bilgi ve medeniyet için onun ne şekilde kaynak edinileceğini Müslüman düşünürlerin daha fazla özen göstermesi gereken en önemli düşünce problemlerinden biri saymaya devam etmektedir... bu problemler o kadar büyük öneme sahiptir ki çağdaş İslami hayatın yapılanmasında sünnetin yeniden olumlu ve etkin rolünü üstlenebilmesi için birçok ilmi çabaya, ciddi çalışma ve ilmi toplantılara ihtiyaç duyulmaktadır.⁶ El-Ulvani, görüşlerini bu şekilde beyan ettikten sonra Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü'nün hedefleri arasında aşağıdaki iki maddeyi de zikretmektedir:

"Sünneti konularına göre tasnife özen göstermek onu yalnızca fıkhi bilgi için bir kaynak görmek ile yetinmeyip onu her türlü beşeri ve içtimai bilgiler için de kaynak olarak ele alma hedeflerimizi gerçekleştirmek üzere bu meyandaki faydalı ilmi metotlardan istifade etmek, sünnet ile ilgili çeşitli önemli konuları pekiştiren ve İslam medeniyetinin yeniden inşasında ve İslam ümmetini geri kalmışlıktan kurtarmada sünnetin rolü gibi konuları ele alan eserler yazmalarını büyük alimlerden istemek"⁷ Karadavi'nin mezkur eseri de enstitünün bu arzusu üzerine yazılmıştır.

Ülkemizin önde gelen hadisçilerinden **Selahattin Polat'ın** tespitleri ise şu yöndedir: "Sünnetin hayatı aktarılmasını belli uzmanlıkların sorunu olarak görmek: kimilerine göre sünnetin hayata nasıl aktarılması gerektiği hususu ilahiyatçıların uzmanlık alanına girmektedir. Yani bunun üzerinde düşünmek, fikir üretmek ve yol göstermek ilahiyatçıların işidir. Oysa sünnetin hayata aktarılmasında bütün İslami ilimler yanında gerektiğinde başta insan bilimleri olmak üzere bütün ilimlerden yararlanmak gerekmektedir. Sünnet kavramını belli disiplinlerin sınırlarına hapseden bir anlayışın benimsenmesinde sünnetin kaynağını sadece hadisler olarak gören dar bakış açısının yanında ilmi faaliyetlerde katı uzmanlık alanları ayrımı disiplinler arası ekip çalışmaları yapma geleneğimizin zayıflığı, ilahiyat disiplinlerinin sınırlarındaki problemler, ilahiyatçıların özellikle de fıkıhçıların kendilerini hayatın her alanında konuşmaya ve fetva vermeye tek yetkili görmeleri, ilahiyat dışı ilim dalları uzmanlarının din alanında çalışma yapmak konusundaki değişik sebeplerden kaynaklanan çekinceleri zikir edilebilir. Bunların sonucunda din, hayatın ve tarihin dışına düşmekte, sünnetin hayata aktarılması dar çevrelerde, dar çerçevede ve dar bakış açılarıyla konuşulmakta, tartışılmakta

⁶ El-Karadavî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, 2008, s. 106-8;

⁷ El-Karadavî, age, s.106

ve yürütülmeye çalışılmaktadır.”⁸ Polat’ın disiplinler arası ekip çalışması yapma konusundaki zaafiyete işareti dikkat çekicidir. Nitekim bilgi ve medeniyet kaynağı olarak sünnet konusunda ibadet ve ahlak dışındaki sahalardaki hadisleri anlama noktasında, farklı bir branşın uzmanı ile yapılan bir çalışmaya ulaşmak çok nadirdir. Oysa bu tarzda, farklı branştan uzmanların ortak çalışma yapmaları fen, sağlık ve diğer sosyal bilimlerde rastlanılan ve nadir olmayan bir durumdur. Polat’ın hadisleri anlamada diğer sosyal bilimlerden istifade zarureti hususunda yaptığı diğer tespitler de son derece önem arz etmektedir.

Ülkemizin bir diğer önemli hadisçisi **İsmail Lütfi Çakan**’ın bilgi ve medeniyet kaynağı olarak sünnet konusundaki görüşlerini özetleyen ifadeleri şunlardır: “Sünnet, İslam medeniyetinin yani medeniyetimizin uygulanma anlamında ilk ve gerçek formu ve oluşturucu gücü, yaşama güvencesidir... bireyin ve toplumun her türlü gelişmesini hem sağlayan hem denetleyen hem de aksayan yönlerini onarım yol ve yöntemini ortaya koyan sünnetten yararlanmadan insani bir gelişimin ve medeniyetin sağlanması yaşadığımız gerçeklikler çerçevesinde sadece kocaman bir hayalden başka bir şey değildir.”⁹

Diğer taraftan, **Yavuz Köktaş** konu hakkında pek çok önemli tespit zikretmektedir: “Fiil ve davranış modeli olarak sünnetin nasıl anlaşılması gerektiği konusu da güncelliğini korumaktadır. Bu süreçte, hukuki bağlayıcılığı söz konusu edildiği kadar bir de medeniyet ve kültür oluşturma boyutu da ihmal edilmemelidir. Bu yönüyle sünnet fertten topluma, sanattan siyasete, ekonomiden diplomasiye her şeyi şekillendirip, yönlendirmektedir.”¹⁰ “Çocuk eğitimi, psikoloji,..., üretim, tüketim, aile vb. konular çağımızın çözüm bulmakta zorlandığı konular arasında görülmektedir. Hadislerde bunlar için ne tür mesajların bulunabileceği hadisleri güncel tutma ve hayata taşıma açısından önem arz etmektedir.”¹¹ ifadeleriyle konumuzun ehemmiyetine dikkatleri çekmektedir. “Hadis ve sünnet tarih içerisinde oldukça fonksiyonel olmuştur. Her alanı etkilemiştir. Hadisle hayatın irtibatı kurulmuş, hadis ve sünnetin anlaşılması için epey emek sarf edilmiştir. Bugün ihtiyacımız olan şey de budur. Geçmiş alimlerimiz kendi dönemlerinde bunu bir şekilde yerine getirmişlerdir Bugün biz de neler yapabiliriz? Aslında hadisin güncelleştirilmesi- ferdî çabalarla birlikte- ekip çalışmasıdır.”¹² Köktaş’ın da hayatı kuşatacak şekilde hadislerin ele alınmasına ve güncel meselelere çözüm üretecek şekilde yapılacak disiplinler arası çalışmalara yaptığı vurgu dikkate değerdir.

⁸ Polat, Salahattin, Hadis Araştırmaları, Kimlik Yayınları, 6. Baskı, Kayseri, 2017, s. 273-4

⁹ Çakan, İsmail Lütfi, Hadis-Sünnet Üzerine Tartışmalar ve Değerlendirmeler, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, İstanbul, 2015, s. 175-6

¹⁰ Köktaş, Yavuz, Hadis İlminde Metin Eksenli Birikimin Mahiyeti ve Güncelleştirilmesi, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2007, cilt: V, sayı: 2, s. 145-156. s149

¹¹ Köktaş, Yavuz, Güncel Hadis Problemleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 145.

¹² Köktaş, Yavuz, Hadislerin Anlaşılmasında Yöntem Tartışmaları, Rağbet Yayınları, 2011, s. 62.

Özcan Hıdır, konuyla ilgili şu tespitleri yapmaktadır: “Sünnete ait verileri inceleyen pozitif ilimler ile ilgilenen araştırmacılar insana ve insan psikolojisine, insanın çevre ve kainat ile ilişkisine ve çevrenin korunmasına, insan, toplum ve eşya ile olan alakasına, ekonomi/ iktisadi kaynaklarının korunmasına, malın tedavülüne, meşru yolla tüketime, paraya, siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilere dair oldukça fazla ilke, uygulama ve yönlendirme tevcih bulabilir. Hadislerin bu yönü son yıllarda farklı açılardan bazı çalışmaların da konusu olmuştur. Günümüzde ilahiyat fakültelerinde yapılan ve sünnetin bu yönlerini kısmen ele alan bazı tezleri hariç tutarsak *hadislerin beşeri pozitif bilimlerle alakasını metodolojik düzeyde mukayeseli olarak ele alan nitelikli* çalışmalara ihtiyaç da ortadadır.”¹³ Hıdır’ın da aynı ihtiyacı bu sözlerle teyit ettiği görülmektedir.

Saffet Sancaklı da aynı noktaya şu tespitleriyle katılmaktadır: “Sünnetin günümüze taşınmasında karşılaşılan bazı problemlerin olmadığını söylemek mümkün değildir. İslami ilimleri ve hadisleri salt tarihi kuru bir bilgi olarak okuma yerine okunan bilgileri günümüze ve hayata taşımak ve bunlardan birtakım çıkarımlarda bulunmak elzemdir.”¹⁴

Sosyal bilimlerden hadisleri anlamada istifade noktasında bu ilimlere hâkim görüşlerin günümüzde genelde Batı kaynaklı oluşunun yol açabileceği bazı haklı çekinceleri dile getiren **Adil Yavuz** şu bilgileri vermektedir: “Psikoloji Sosyoloji ve Felsefe de insanları tanımak için ihtiyaç duyulan birçok veriyi bize sağlayacaktır... Sosyal bilimler perspektifinden İslami ilimlerin ele alınması yeni açılımlar yapılması noktasında katkı sağlayabilir. Ancak bu disiplinlerin özellikle davranış bilimlerinin önemli ölçüde batıda ortaya çıkıp geliştirildiği bir vakıdır. Her ilim dalı ortaya çıktığı toplumların ve onu geliştirenlerin kültüründen, inancından, tarihi geçmişinden ve birikiminden ciddi ölçüde etkilenmektedir. Onların eseri olan bu ilim dallarının ortaya koyduğu veriler ve yaklaşım tarzıyla İslam’ın ve İslami ilimlerin ele alınması ve incelenmesinin birtakım yanlış sonuçlara yol açabilme riskini taşıdığı göz ardı edilmemelidir.”¹⁵

Son olarak, hadisleri anlama konusunda bir kitap yazmış olan **Ömer Özpinar** ise konunun çeşitli yönlerine şöyle değinmektedir: “Zira dinin muhatabı da sosyal bilimlerin muhatabı da insandır. Sosyal bilimlerde nihayeti itibarı ile insani olana bir bakış açısı ve çözüm üretme çabasıdır. Din-toplum, din-fert ilişkilerinin analizinde ve ihtiyaçların belirlenerek çözüm üretilmesinde her iki ilim grubunun ortak çalışma alanları bulunmaktadır. Bu bakımdan dini ilimleri sosyal bilimlerin perspektifinden değerlendirmek mümkündür.ancak sosyal bilimlerin

¹³ Hıdır, Özcan, Sünnet ve Beşerî/Pozitif İlimler (Sünnet Sosyolojisi, ed. Mustafa Tekin içinde), Eskiye- ni Yayınları, Ankara, 2013, s 121-2.

¹⁴ Sancaklı, Saffet, Sünneti Doğru Anlamak, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2013, s. 255.

¹⁵ Yavuz, Adil, Sünnet Sosyolojisi Soruşturma (Sünnet Sosyolojisi, ed. Mustafa Tekin içinde), Eskiye- ni Yayınları, Ankara, 2013, s 407-8.

kaynağı beşeri birikimlerdir, metotları da pozitivist bir karakter taşımaktadır. Bu bakımdan sosyal bilimlerin perspektifinden din anlaşılmasına çalışıldığında bazen dini alanın ve ilimlerinin gaybî, imanî ve psikolojik altyapısı ihmal edilebilmektedir. Dini ilimler salt kültürel ve tarihi bir olgu gibi değerlendirilerek onların aşkın boyutu görmezlikten gelinebilmektedir. *Bu zafiyetin bu iki ilim grubunun birbirlerine ihtiyaç duydukları alan mesele ve metotların iyi tespit edilmesi ile ve birbirlerini anlamaya çalışması ile aşılması mümkündür.*¹⁶ Özpınar'ın belirttiği üzere, sosyal bilimlerden bahsedilen mahzurlar dikkate alınarak belli bir ölçü çerçevesinde istifade edilme imkânı mevcut ve gereklidir.

Özpınar, Hz Peygamberi ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmi) başlıklı eserinde ise şu görüşleri serd etmektedir: "Böylece miladi yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar sünnet ve hadis çalışmalarının odak noktasını sünnetin hücciyeti ve dindeki konumu gibi meseleler oluştururken artık bundan sonraki süreçte hadis çalışmalarının *sünnetin çağımızdaki işlevi, anlaşılması ve yorumlanması, bugüne taşınması ve yaşanması* gibi fıkhu'l-hadisi doğrudan ilgilendiren konularda yoğunlaştığı görülmektedir...Zaten günümüzdeki hadis problemlerinin başında da Müslümanların bu çağda karşılaştıkları meselelere sünnet-hadis merkezli çözüm arayışları ve sünnetin günümüze intikali konuları gelmektedir. Bu da bir ilim dalı olarak ele alındığında fıkhu'l-hadis için yeni meseleler, yeni konular ve yeni metotlar demektir. Bu sebeple yapılan fıkhu'l-hadis çalışmaları *çağdaş medeniyetin verilerine, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlara, eğitime, fikrî kavramların tespitine ve Müslümanların günlük ve genel yaşamlarında karşılaştıkları problemlere* doğru kaymıştır. *Bir Eğitimi olarak Hz Peygamber, Hazreti Peygamber'in aile hayatı, Sünnette terbiye, Kur'an ve Sünnette kadın* gibi başlıklarla ele alınan konular ve yazılan kitaplar da bunu göstermektedir."¹⁷ Bu sözleriyle Özpınar, diğer hadisçilerin de belirtmiş olduğu, hadislerin hayatın her sahasında ortaya çıkan çağımızdaki önemli problemlere çözüm üretecek tarzda ele alınması hususundaki kanaatleri paylaştığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu mesaide diğer sosyal bilimlerden istifade imkanı hususuna mezkur kitabından iktibas ettiğimiz bu ifadelerde yer vermemiştir.

HADİSÇİLERİN KONU İLE İLGİLİ ÖRNEK ÇALIŞMALARI

Bu bölümde hadisçilerin **iktisat, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, eğitim, idare** gibi çok çeşitli sosyal bilimlerden faydalanarak yaptıkları disiplinler arası başarılı bazı çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

¹⁶ Özpınar, Ömer, Sünnet Sosyolojisi Soruşturma (Sünnet Sosyolojisi, ed. Mustafa Tekin içinde), Eskiyeni Yayınları, Ankara, 2013, s 412-3.

¹⁷ Özpınar, Ömer, Hz Peygamberi ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmi), Ensar Yayınları, İstanbul, 2017, s. 247-8

Sosyoloji: Mustafa Tekin tarafından editörlüğü yapılmış olan dikkat çekici bir disiplinler arası çalışma "*Sünnet Sosyolojisi*"¹⁸ isimli kitap olmuştur. Yavuz Köktaş'ın "Hadisleri Anlamada Sosyolojiden Yararlanma İmkânı", Özcan Hıdır'ın "Sünnet ve Beşeri Pozitif Bilimler" isimli bölümlerle katkıda bulunduğu çalışmada din sosyolojisi sahasındaki araştırmacıların da katkılarıyla hadisleri anlamada diğer sosyal bilimlerden istifade imkanı konusunda önemli bir adım atılmıştır.

İdare: Veysel Özdemir "*Modern Teoriler Açısından Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Örnek Liderliği*"¹⁹ başlıklı çalışmasında Resulullah'ın (sav) liderliğini bir yandan siyer ve hadis kaynaklarından takdim ederken, diğer yandan organizasyon ve yönetim biliminin muasır araştırma bulgularından da istifade ederek mukayeseli bir çalışma ortaya koymuştur. Gerek *yönetim, iletişim, liderlik, sosyoloji, yönetim psikolojisi gibi sahaların kaynaklardan yoğun biçimde istifade edilmiş olması*, gerekse hadis ve siyerdeki verilerin çağdaş yönetim terminolojisine uygun bir şekilde tasnif edilmesi yönleriyle bu sahaya özgün bir katkıda bulunulmuştur.

"*Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâmı'nın Yönetişim Bağlamında Güncel Bir Okuması*"²⁰ başlıklı makale çalışmamızda günümüzde kalkınma literatüründe ortaya çıkan yeni kavramlardan biri olan yönetim (iyi idare) konusu üzerinde mukayeseli bir çalışma yapılmıştır.

İktisat: Lisans eğitimini işletme, doktorasını iktisat tarihi sahasında yapan Cengiz Kallek "*Sosyal Servet İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*"²¹ isimli kitabında Peygamber Efendimiz'in (sav) kurduğu Medine pazarını ve getirdiği piyasa düzenlemelerini hem modern iktisat hem de İslami ilimler açısından mukayeseli bir biçimde incelemektedir.

"*Hadisler Işığında Kalkınma*"²² isimli doktora tezi çalışmamızda günümüzün en önemli konularından biri olan kalkınma meselesi bir yandan hadisler ışığında incelenirken, diğer yandan konuyla ilgili İslam Dünyası'nda ve Batı'da ortaya konan, gerek akademik sahadaki eserlerden, gerekse iktisadi kurumların raporları gibi muasır çalışmalardan da yoğun biçimde ve mukayeseli bir şekilde istifadeye çalışılmıştır.

Yine "*İslâm'da Sermaye Birikimi: İlgili Hadislerin Güncel Bir Okuması*"²³ başlıklı bir makale çalışmamızda iktisadın önemli konularından sermaye birikimi, disiplinler arası bir perspektifle incelemeye çalışılmıştır.

¹⁸ Tekin, Mustafa ed., Sünnet Sosyolojisi, Eskiye Yayınları, Ankara, 2013.

¹⁹ Özdemir, Veysel, Modern Teoriler Açısından Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Örnek Liderliği, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.

²⁰ Çalgan, Mehmet Ali, Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâmı'nın Yönetişim Bağlamında Güncel Bir Okuması, The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS], 2017, sayı: 64, s. 175-194.

²¹ Kallek, Cengiz, Sosyal Servet İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.

²² Çalgan, Mehmet Ali, Hadisler Işığında Kalkınma, Sonçağ yayınları, Ankara, 2016.

²³ Çalgan, Mehmet Ali, İslâm'da Sermaye Birikimi: İlgili Hadislerin Güncel Bir Okuması, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2017, cilt: XV, sayı: 2, s. 85-113

Eğitim: Şakir Gözütok “*Hız. Peygamber’in (sav) Hadislerinde Eğitim Metodları*”²⁴ isimli kitabında eğitim biliminin araştırma bulguları ışığında hadislerdeki eğitimle ilgili esasları incelemiştir. Eğitim biliminden etkili biçiminde istifade edilen çalışmada konu edilen hadislerin sadece Sahih Buhari ve Sahih Müslim’e münhasır olması konuya dair verilen örneklerin çok sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Çalışmamızın sonuç bölümünde bu husustaki tespit ve tekliflerimiz yer almaktadır.

“*Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*” başlıklı eserinde İbrahim Canan şu ifadelerle çalışmasında takip ettiği metodu izah etmektedir: “Ele alınan konuları işlerken sadece sünnette gelen malumat-ı sunmakla yetinmeyip mümkün mertebe mukayeseli yapmaya çalıştık. Bu çeşit mukayeseye yer vermekteki gayemiz iki ayrı görüşü zikrederek birinin diğerini üstünlüğünü göstermek değildir. Aslında her görüşü kendi bütünü, tüm hayat telakkisi içerisinde değerlendirmek gerekir. Belli bir sistem içerisinde makul ve belli bir ihtiyaca cevap veren bir prensip bir başka sistem içerisinde manasız ve hatta abes ve gülünç olarak değerlendirilebilir... her halükarda gittikçe daralan bir dünyada bizim dışımızda terbiye mevzuunda da gelişmekte olan yeni nazariye ve görüşleri bilmemizin gereğine inanıyoruz... Aydınlık ve terakkiye götüren orta ve doğru yol, değişik ve farklı tezlerin senteziyle ortaya çıkacaktır. Ne batının körü körüne taklidi, ne de eskinin anlamadan, papağanvari tekrarı. Ehemmiyetine daha 19. asrın başlarında M. A. Jüllien tarafından dikkat çekilen mukayeseli eğitim meselesi günümüzde bigâne kalamayacağımız bir seviyede ele alınmış durumdadır. Birçok meselelerimize çözüm getireceğine, diğer kültürlerle daha başarılı temaslara imkan vereceğine inandığımız mukayese işine mümkün mertebe yer vermeye çalıştık.”²⁵ Bu sözleriyle Canan, eğitim ilminin muasır çalışmalarından azami ölçüde istifade edeceğini açıklayarak bu istifadenin de belli bir filtreden geçerek olacağına, körü körüne bir kabullenmenin söz konusu olamayacağına işaret etmiştir.

Sosyal psikoloji: “*Toplumun İslâmî Yapılanmasında Sünnet*” isimli çalışmasında Hayati Yılmaz “bir zemin oluşturmak için sosyoloji ve sosyal psikoloji eserleri tetkik edildi.”²⁶ sözleriyle çalışmasının disiplinler arası yönüne temas etmiştir.

Psikoloji: “*Hadis ve Psikoloji*” isimli eserin müellifi olan Osman Necati 1914 Sudan doğumludur. Psikoloji bölümünden lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır. Dolayısıyla psikoloji sahasında çok ciddi donanım sahibi bir araştırmacı olan Necati bu uzmanlığını Kuran Kerim ve hadisi şerifleri psikoloji

²⁴ Gözütok, Şakir, *Hız. Peygamber’in (sav) Hadislerinde Eğitim Metodları*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁵ Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984.

²⁶ Yılmaz, Hayati, *Toplumun İslâmî Yapılanmasında Sünnet*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, Önsöz, VIII.

açısından değerlendirme yönünde kullanmış ve bu sahada çok kıymetli eserler telif etmiştir. "Hadis ve Psikoloji" isimli kitabının önsözünde şunları söylemektedir: "Uzun süredir ilgim İslam'ın insan tasavvurunu iyice anlama, ruh ve beden sağlığına sahip şahsiyetleri oluşturan başlıca etkenleri bilerek İslam'ın bakış açısını kavrama...amacıyla Kuranı Kerim ve hadisi nebevideki psikoloji kavramlarını incelemeye yönelmişti. Bu bilgi bize modern Psikolojinin insan ve onun ruhi hayatı konusunda ulaşılmış olduğu verilere başvurma, bunun İslam'ın insan tasavvuru ile örtüşen/uyuşan ve çelişen yönlerini, İslam kültürümüzün psikolojik hayat hususunda bizi ulaştırdığı gerçekleri bilmemize imkan verecektir. İnsanın tanıtımında yapılan araştırmalar sonunda gerçek diye ortaya konan neticeler çoğunlukla Müslüman olmayan Batı toplumlarına dayanmaktadır. Bu yüzden bizim *bu kavramların birçoğunu gözden geçirmeye, İslam'ın insan tasavvuru ışığında tartışmaya, İslami kavramlarımızla uyuşması veya en azından çelişmemesi için bazı değişiklikler ve düzeltmeler yapmaya ihtiyacımız vardır.* İslam'ın insan tasavvurunu kendilerinden yararlanarak doğru bir şekilde çıkarıp ortaya koyabileceğimiz esaslı iki kaynak Kuranı Kerim ve Hadisi Nebevidir. Bu tasavvur esas alınırpsa psikolojide yeni araştırmalara hareket noktası teşkil eder. Bu şekilde bir dizi araştırma yapıp sonuçta psikolojide yeni bir ekol oluşturmak ve adını psikolojide İslami Ekol koymak mümkün olur... Bu kitap insan davranışları ile ilgili Hadisi Nebevi'de geçen davranış güdüleri, duygu ve heyecanlar, algılama, düşünme, gelişme, kişilik, ruh sağlığı, psikoterapi gibi çeşitli yönleri sunar. *Hadislerde geçen şeylerle bu konular ve psikoloji ilminin söyledikleri arasında mümkün olduğu kadar mukayese yapılmıştır.*"²⁷

Psikoloji ilminden istifade edilen diğer bir önemli çalışma, Nihat Yatkın'ın "Hadisi Anlamada Yöntem Örnek Bir Uygulama" isimli kitabıdır. Yatkın, izlediği metod hakkında şunları belirtmiştir: "3. bölümde hadisin daha ziyade sosyal bilimler (din bilimleri dahil olmak üzere) ışığında anlaşılması hedeflenmiştir. Ancak felsefe, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, antropoloji ve bunların alt dalları olan din psikolojisi ve din sosyolojisi ilimlerinin her biri uzmanlık gerektirdiğinden konunun bu açıdan değerlendirilmesinde bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Söz konusu açığı gidermek için konu ile ilgili temel kaynakları ve uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur."²⁸ Görüldüğü üzere, Yatkın ilgili disiplinlerden istifade hususunda ilgili temel kaynaklarla yetinmeyerek uzman görüşlerinden de yararlanarak konuyu daha geniş çerçevede inceleyebilmiştir.

²⁷ Necati, Osman, Hadis ve Psikoloji, çev. Mustafa Işık, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s.13-6.

²⁸ Yatkın, Nihat, Hadisi Anlamada Yöntem (Örnek Bir Uygulama), M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, İstanbul, 2013, s.20

Son olarak, Adem Dölek de “*Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması*”²⁹, “*Hadîsler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi*”³⁰ gibi pek çok çalışmasında disiplinler arası bir metot takip ederek günümüz insanının ihtiyaç duyduğu sahalarda özgün çalışmalar yapmıştır.

KONU İLE İLGİLİ ÖRNEK TAHLİLLER

Bu bölümde iktisat sahasındaki hadisleri anlamada iktisadi bakış açısından faydalanma hususunda iki örneğe fikir vermesi açısından yer vermek istiyoruz. Birinci örnek Medine pazarına yönelik Resulullah’ın (sav) yönlendirmeleri hakkında, diğer örnek ise borçtan sakındırmaya yönelik nebevî tevcihler hakkındadır.

Konuyla ilgili İbn Mâce’de geçen rivayet şu şekildedir: Resûlullah (s) Nebit çarşısına gitti, oraya baktı. Sonra “Burası size uygun bir çarşı değildir” buyurdu. Sonra başka bir çarşıya gitti. Oraya da baktıktan sonra: “Burası da size (uygun) bir çarşı değildir” buyurdu. Sonra dönüp bu çarşıya geldi ve burada dolaştı. Sonra: “Burası sizin çarşınızdır. Sakın bu çarşı kaldırılmasın ve bu çarşı (satıcıları ve alıcıları) üzerine vergi yükletilmesin” buyurdu.³¹ Medine pazarının tesisi ve işleyişi ile ilgili diğer bazı önemli bilgilere *Vefâu'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* isimli eserinde Semhûdî (h. 911) yer vermektedir:

Resûlullah (s) Bak’ ez-Zubeyr mevkiinde bir çadır kurdu ve “Bu sizin pazarınızdır” buyurdu. Sonrasında Ka’b b. el-Eşref (Yahudi liderlerinden birisi) gelerek çadırın iplerini kesti. Bunun üzerine Resûlullah (s): “Elbette bu pazarı onu daha da sinirlendirecek bir yere taşıyacağım” buyurdu. Sonra bu pazarı, şimdi olduğu yere taşıdı ve şöyle söyledi: “Bu sizin pazarınızdır, burada etrafını çevirerek sabit yerler edinmeyin (sabah kim erken gelirse istediği yerde dursun) ve hiç bir vergi alınmayacaktır.”³²

Bu rivayetlerle ilgili olarak Cengiz Kallek şu değerlendirmeleri yapmaktadır: “Muhakkak Hz Peygamber’in vergi alınmadığı takdirde satıcıların yeni pazarı tercih edeceklerini bilecek kadar ticari tecrübesi vardı çünkü kar arzusu ticaretin en önemli dürtüsüdür ve vergisiz kazanç daha yüksek kar demektir. Ayrıca vergiden muafiyet maliyetleri azaltacağından fiyatlarda düşme eğilimi gösterecektir. Doğal olarak diğer pazarlara kıyasla düşük fiyatlardan işlem gören mamüller fazla

²⁹ Dölek, Adem, *Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2002, cilt: II, sayı: 4, s. 21-38.

³⁰ Dölek, Adem, *Hadîsler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, cilt: X, sayı: 4, s. 39-82.

³¹ İbn Mâce, *Ticaret* 40, II, 751, Muhakkik Muhammed Fuâd Abdalbaki, bu rivayetin İbn Mâce’nin *Zevâid*’inde geçtiğini ve Bûsîrî’nin isnadın değerlendirmesini yaparak zayıf hükmü verdiğini belirtmektedir.

³² Semhûdî, Ali b. Abdullah b. Ahmed (h. 911), *Vefâu'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419, II, 257

müşteri çekecektir. Beni Kaynuka kabilesinin kendi pazarlarını parselleyip ücret mukabili kiraya verdikleri gibi tüccardan da pazar resmi aldıkları, dolayısıyla kira ve vergilerden muaf yeni pazarın söz konusu en güçlü rakibine karşı büyük avantaj sağlayacağı hesaba katılırsa bu muafiyetin isabetlilik derecesi daha iyi kavranır.”³³

Görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz'in (sav) pazardan vergi alınmaması konusundaki talimatının bu şekilde iktisadî çerçevede izahı konuyu daha ikna edici ve anlaşılır kılmaktadır. Yine, Peygamber Efendimiz (sav) pek çok konuşmasında borçtan Müslümanları sakındırmış ve tüketimde itidali istemiştir. Önce bu konudaki birkaç hadisi kısaca zikredip sonra iktisadî açıdan konunun bir izahına değinmek istiyoruz:

“Allah katında; yasakladığı büyük günahlardan sonraki en büyük günah; kişinin ödeyecek mal bırakmadan, borçlu olduğu halde Allah'ın karşısına çıkmasıdır.”³⁴

“Şehidin borçtan başka tüm günahları bağışlanır.”³⁵

Resûlullah (s) namâzda duâ eder ve: “Allahım, ben günâhtan ve borçtan sana sığınırım” derdi. Birisi ona: Yâ Rasulallah! Borçtan Allah'a sığınmanız ne kadar çok oldu, dedi. Resûlullah: “Kişi borçlandığı zaman konuşur, yalan söyler; va'deder, akabinde vadinden döner” buyurdu.³⁶

Şimdi bu konuda tarafımızdan yapılmış bir çalışmada konuyla ilgili tahlilimizi aktarmak istiyoruz:

“Maddî imkân olmadığında şartları zorlayarak zarûri olmayan tüketime yönelmemenin gereğine işaret olmak üzere, bir rivayette Resûlullah'ın (s) bir kafileden, yanında parası olmadığı halde bir dana satın aldığı, daha sonra sattığı ve “Bundan sonra yanımda parası olmadan hiçbir şey satın almayacağım” buyurduğu nakledilmektedir.³⁷ Ebû Dâvûd bu hadisi aldığı bâbı “Borç konusunda sıkı davranma” şeklinde isimlendirmiştir. Bu hadisi ele almak gerekirse, bab başlığının isabetle işaret ettiği üzere, burada tüketim harcamalarının bütçeyi zorlamadan yapılması ve zorunluluk olmadıkça tüketim için borçlanmamak gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim bütçenin infak ve tasarrufa imkân sağlayacak şekilde ayarlanması gerekirken bunların yapılmayarak tam aksine büyük bir mesuliyet doğuran ve rivayetlerde önemle kaçınılması gerektiği vurgulanan borç altına

³³ Kallek, age, s.145

³⁴ Ebû Dâvûd, Buyû' 9

³⁵ Muslim, İmâre 119-120

³⁶ Buhârî, İstikraz 11; Muslim, Mesacid 129

³⁷ İbn Ebî Şeybe, *El-Musannef*, IV, 468; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 6-7; V, 121; Ebû Dâvûd, Buyû' 9; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 282; Hâkim, *el-Mustedrek ale's-Sahihayn*, II, 28; Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, V, 582. Bu rivayeti Hâkim ve Zehebî sahîh olarak nitelemiş, ancak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnavut isnâdın zayıf olduğu görüşünü belirtmiştir.

girerek tüketime yönelmek, ciddi bir gerekçe olmadığı sürece uygun olmayacaktır. Günümüzde bir yandan bankacılık sektörünün tüketim kredilerine yönelik yoğun kampanyaları ve diğer yandan medya kanalıyla tüketim kültürünün aşılması karşısında ihtiyaç ötesi ya da lüks bir takım harcamalar için imkânların zorlanarak borçlanmalara gidilmesi tam da bu hadiste üzerinde durulan husus olup ele aldığımız konu açısından da son derece önemlidir.

Günümüzde bir yandan kalkınma konusunda diğer yandan ekonomik krizler konusunda en kritik konulardan bir tanesinin tam da bu nebevî mesajın üzerinde durduğu ve tüketimde itidalle ilgili diğer mezkur hadislerin önlemeye çalıştığı **“tüketimin borçla finansmanı”** meselesi olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Uluslararası Para Fonu'nun (International Monetary Fund- IMF) Nisan 2012 tarihinde yayınladığı World Economic Outlook isimli araştırması içinde 3. bölüm olarak geçen **“Dealing with Household Debt”** (Hanehalkı Borcuyla Mücadele) isimli çalışmada bazı gelişmiş ülkelerde 2007-2012 ABD ve Avrupa ekonomik krizleri öncesinde tüketici borç seviyeleriyle ilgili bazı istatistiklerin analizine yer verilmektedir. Bu kapsamda, 2007 yılında gelişmiş ülkelerde hanehalkı borcunun gelire oranı ortalama olarak yüzde 138 seviyesinde iken, Danimarka, İzlanda, İrlanda, Hollanda gibi bazı ülkelerde bu oran yüzde 200 seviyesine ulaşmıştır.³⁸ Bu yükselişin ana sebebi olarak banka kredilerinin verilmiş şartlarının gevşemesi gösterilmektedir.³⁹ Rapora göre borç/gelir oranındaki bu artış, ekonomilerin olası krizlere karşı direncini zayıflatmakta ve durgunluk dönemlerinin daha uzun sürmesine sebep olmaktadır.⁴⁰

Yine 2007-2012 ekonomik krizini inceleyen akademik çalışmalar krizin ortaya çıkmasında ana faktör olarak ekonomi genelinde artan borç seviyelerine işaret etmektedir. Örneğin mezkur krizle ilgili yayınlanan akademik çalışmaların genel bir literatür taramasını veren bir makalede sonuç kısmında geçen şu ifadeler konumuz için önemlidir: **“Tarihî açıdan önemli bir benzerlik sunan husus, son iki asırda ortaya çıkan krizlerin en güçlü erken göstergesinin, krizlerin tam öncesinde ekonomi genelinde borç seviyelerinin hızlı artışı olmasıdır.”**⁴¹ Aynı tespiti yapan diğer bir makalede ayrıca, kredi sektörünün çok hızlı büyümesinin genel manada krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı hususu ifade edilmektedir.⁴²

³⁸ IMF, *World Economic Outlook*, Nisan 2012, s. 89.

³⁹ IMF, *World Economic Outlook*, Nisan 2012, s. 102.

⁴⁰ IMF, *World Economic Outlook*, Nisan 2012, s. 89.

⁴¹ Gorton, Gary and Andrew Metrick, *“Getting Up to Speed on the Financial Crisis: A One-Weekend-Reader's Guide”*, *Journal of Economic Literature*, Vol. 50, No. 1 (March 2012), s. 128-150, s. 150.

⁴² Schularick, Moritz, and Alan M. Taylor, *“Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008”*, *American Economic Review*, Vol. 102, No. 2 (April 2012), s. 1029-1061, s. 1058 vd.

Türkiye’de ise hanehalkı borcunun gerek miktar gerekse gelire oranı bakımından son senelerde çok büyük şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Resmi istatistiklere dayanarak yapılmış ve bir kitaba konu olmuş bir araştırma sonuçlarını nakleden bir habere göre, “2002’de 6.7 milyar lira olan hane halkı borcu, 2013 sonunda 372.4 milyar liraya tırmanmış; yani 12 yılda 55 kat artmış. 2002’de hane halkı 100 liralık kazancının 3.4 lirası kadar borçluyken, bugün 100 liralık kazancının 55.2 lirasını borçlu.”⁴³

Bu konu üzerinde araştırmalarda bulunan Çetin’e göre sorun, “**kazanılmamış gelirin harcanması**” sorunudur ve bu konuda bankaların olumsuz rolü oldukça etkili olmaktadır.⁴⁴ Çetin’e göre, geçmişte ticârî işletmeler banka kredilerinin başlıca müşterileri iken günümüzde tüketici kredileri, işletmelere verilen kredilerle yarışır seviyeye gelmiştir.⁴⁵ Sonuç olarak, bireylerin tüketime bu derece yönlendirilmesinin, tüketim kültürünün aşılmasının ve kredi şartlarının kolaylaştırılmasının neticesi, ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırımları finanse edebilecek tasarrufların yapılamaması, sermaye birikimi sürecinin sekteye uğraması ve ekonominin kırılganlaşması olmaktadır. İşte Hz. Peygamber’in (s) zorunlu olmadıkça borçla tüketimden sakındıran mesajı ve tüketimde dengenin önemini vurgulayan bahsi geçen pek çok ifadeleri bu güncel meseleler muvâcehesinde daha da iyi anlaşılmaktadır.”⁴⁶

Görüldüğü üzere, konu ile ilgili bir yandan bir takım akademik makale, tez ve rapor sonuçlarından, bir yandan da güncel ekonomik verilerden istifade ile konunun güncel önemi daha net biçimde ortaya çıkmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sünnetin bilgi ve medeniyet kaynağı olarak kullanılması, hayatın her sahasındaki nebevî tevcihatın güncel değerlerinin araştırılması, böylece ilgili bütün hadislerin işlevsellik kazanabilmesi, günümüz insanının karşılaştığı ekonomiden idareye, aileden eğitime her sahadaki konulara hadisler ışığında reçeteler sunulabilmesi günümüz hadisçilerini düşündüren ve bu yönde gayret sarf etmeye sevk eden çok önemli mülahazalar olmuştur. Bu önemli çabada diğer sosyal bilimlerden belli çekincelere ve hususlara riayet ederek istifade imkanı araştırılmış ve ortaya gerçekten kıymetli eserler çıkmıştır.

Ancak, Ahdeb’in çalışmasının gösterdiği üzere, hadis ve sünnet sahasında son 75 senede yaklaşık 3500 çalışma içerisinde bilgi ve medeniyet kaynağı olarak

⁴³ <http://m.milliyet.com.tr/yazarlar/meral-tamer/hane-halki-borcu-12-yilda-55-kat-artti-2026251/> Erişim tarihi: 25.05.2017.

⁴⁴ Çetin, Başak İşil, *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı-Kredi Ekonomisi İlişkisi Ve Türkiye*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 350.

⁴⁵ Çetin, *agt*, s. 349

⁴⁶ Çalgan, Mehmet Ali, *İslâm’da Sermaye Birikimi: İlgili Hadislerin Güncel Bir Okuması*, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2017, cilt: XV, sayı: 2, s. 100-104

sünnet konusunda toplamın takriben yüzde beşine tekabül edecek oranda, yani, yaklaşık 180 çalışmanın (iktisat gibi hayatın önemli bir sahasıyla ilgili ise sadece 9 çalışmanın ki bu çalışmalar da güncel yorumdan ziyade hadisleri derleme ve tasnif niteliğindedir) tespiti, hayatın her sahasındaki hadislerin işlevsellik kazanması için yapılması gerekli yeni araştırmaların önemine işaret etmektedir. Bu tür araştırmalarda çalışmamızın üçüncü bölümünde verilen müşahhas örneklerde görüldüğü üzere, ilgili disiplinin araştırma bulgularından istifade büyük önem arz etmektedir.

İkinci ve üçüncü bölümlerdeki tespitlerin de ışığında hadisleri anlamada diğer sosyal bilimlerden istifade konusunda dikkate alınması gereken bazı mülahazaları şöyle zikredebiliriz:

1. Sünnetin çağımız Müslümanlarına bilgi ve medeniyet kaynağı olabilmesi, ümmetin karşılaştığı problemlere sünnet ışığında güçlü reçeteler bulabilmesi için hayatın her sahasıyla ilişkili emek mahsulü konulu hadis çalışmalarına ihtiyaç vardır. Ancak bu çalışmaların ilgili disiplinlerin kazanımlarına bigâne kalmaması, gerçekten disiplinler arası olmayı hedeflemesi, nitelikli mukayeseli çalışmalar olmaları gerekmektedir.
2. Diğer sosyal bilimlerin doğduğu ve geliştiği kültür dikkate alınmalı, bu bilimlerin bazı tasavvurlarının, varsayımlarının, bulgularının İslami ilimlerde geçerli olamayacağı bilinmelidir.
3. Bununla beraber, bu bilimlerin müminin yitik malı olan hikmet türünden bazı değerli bulgulara ulaştığı ve küçülen dünyamızda bunlara kayıtsız kalınamayacağı açıktır. Nitekim, günümüz sosyal bilimleri iktisat, idare, eğitim, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji gibi sahalarda çok önemli gelişmeler göstermiş, sosyal konuların incelenmesinde müstağni kalınamayacak imkanlar sunmuştur.
4. Hadislerin günümüzle irtibatının kurulması, hadislerdeki mesajların günümüzün diliyle ve terimleriyle ifade edilmesi, farklı sahalardaki hadiselerle hadislerin penceresinden bakılabilmesi hadisçilerin daha fazla mesai sarf edebilecekleri konular olarak görülmelidir.
5. Din psikolojisi, din sosyolojisi, din eğitimi gibi sahalarda hadisler kullanılarak bir takım çalışmalar yapılabilse de bunların daha kapsamlı olabilmesi için bu çalışmaların hadis yönünün geliştirilmesi gerekmektedir. Çalışmanın kapsamına alınan hadislerin çerçevesi daha genişletilmelidir. Yeni bir ana bilim dalı olan İslam iktisadında yapılan çalışmalarda da hem iktisat hem İslami ilimler tarafının eksik kalmamasına dikkat edilmelidir.
6. İslami ilimler araştırmalarında ekip çalışmasının yaygın olmadığı görülmektedir. Ancak disiplinler arası çalışmalarda en azından ilgili alanın kaynaklarına azami ölçüde müracaat edilmesi, konunun uzmanlarıyla görüşülmesi,

yapılacak çalışmaları daha nitelikli kılacağı gibi bu çalışmalarını diğer disiplinlerin uzmanlarınca da daha kabul edilebilir hale getirecektir. Böyle bir yaklaşımın hadisi şerifleri anlamada ve günümüz insanına aktarmada önemli katkılar sağlayacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Ahdeb**, Haldun, *et-Tasnif fi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti ve Ulumiha*, Müessesetü'r-Reyhan, Beyrut, 1427/2006.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed es-Şeybânî (h.241), *el-Musned*, I- L, thk. Şuayb Arnavut, 1. bsk, Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Beyhakî**, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (h. 458), *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 3. bsk, 1424.
- , *Şuabu'l-Îmân* (I-XIV), Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1423/2003.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Buhârî el-Cu'fî (h. 256), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-IX, Dâru Tavki'n-Necât, 1. bsk, 1422.
- , *el-Edebu'l-Mufred*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. bsk, Beyrut, 1409/1989.
- Canan**, İbrahim, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984.
- Çakan**, İsmail Lütfi, *Hadis-Sünnet Üzerine Tartışmalar ve Değerlendirmeler*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, İstanbul, 2015.
- Çalğan**, Mehmet Ali, *Hadisler Işığında Kalkınma*, Sonçağ yayınları, Ankara, 2016.
- Çalğan**, Mehmet Ali, "İstiş'âru'l-Mesûliyyeti'l-İctimâiyye fi'l-İslâm ve Ehemmiyyetuhu li'l-Muctemei'l-Muâsır", Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, , Sayı 3, s. 26-43, Denizli, 2015.
- Çalğan**, Mehmet Ali, "İslâm'da Sermaye Birikimi: İlgili Hadislerin Güncel Bir Okuması", Hadis Tetkikleri Dergisi, 2017, cilt: XV, sayı: 2, s. 85-113.
- Çalğan**, Mehmet Ali, "Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâmı'nın Yönetişim Bağlamında Güncel Bir Okuması", The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS], 2017, sayı: 64, s. 175-194.
- Çetin**, Başak Işıl, *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı-Kredi Ekonomisi İlişkisi Ve Türkiye*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (h. 255), *es-Sunen*, Dâru'l-Muğni li'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1. bsk. 1412.
- Dölek**, Adem, "Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2002, cilt: II, sayı: 4, s. 21-38.
- Dölek**, Adem, "Hadîsler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, cilt: X, sayı: 4, s. 39-82.
- Ebû Dâvûd**, Suleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (h. 275), *Sunen*, I-IV, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut.

- Ebû Dâvûd Tayâlisî**, Süleyman b. Davud b. el-Carud, (h. 204), *Musned*, I-IV, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, Mısır, 1999/1419.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî (h. 430), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X, Beyrut, 1976.
- Gözütok**, Şakir, *H. Peygamber'in (sav) Hadislerinde Eğitim Metodları*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016.
- Hâkim**, Ebû Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî (h. 405), *el-Mustedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebu Bekir Abdillâh b. Muhammed (h. 235), *El-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, I-VII, thk. Kemal Yusuf El-Hut, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1. bsk. 1409.
- İbn Hacer**, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed el-Askalânî (h. 852), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Mârife, Beyrut, 1379.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, (h. 354), *Sahîhu İbn Hibbân*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaut, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1414.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (h. 273), *Sunen*, I-V, thk. Halil Me'mun Şiyha, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2012
- IMF**, World Economic Outlook, Nisan 2012.
- Kallek**, Cengiz, *Sosyal Servet İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015
- El-Karadavî**, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, 2008.
- Köktaş**, Yavuz, *Hadislerin Anlaşılmasında Yöntem Tartışmaları*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.
- , *Hadisleri Anlamada Sosyolojiden Yararlanma İmkânı* (Sünnet Sosyolojisi ed. Mustafa Tekin içinde), Eskiyeşi Yayınları, Ankara, 2013.
- , *Güncel Hadis Problemleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Muslim**, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc en-Neysâbûrî (h. 261), *Sahîhu Muslim*, I-V, thk. M. Fuad Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Necati**, Osman, *Hadis ve Psikoloji*, çev. Mustafa Işık, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s.13-6.
- Nesaî**, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî (h. 303), *es-Sunenu'l-Kubrâ*, I-VIII, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebu'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986.
- Nevevî**, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (h. 676), *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Muslim b. el-Haccâc* I-XVIII, 2. bsk., Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.
- , *Riyâzu's-Sâlihîn*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1428.
- Özdemir**, Veysel, *Modern Teoriler Açısından Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Örnek Liderliği*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014
- Özpinar**, Ömer, *Sünnet Sosyolojisi Soruşturma* (Sünnet Sosyolojisi, ed. Mustafa Tekin içinde), Eskiyeşi Yayınları, Ankara, 2013.
- Özpinar**, Ömer, *H. Peygamberi ve Hadislerini Anlamak* (Fıkhu'l-Hadis İlmi), Ensar Yayınları, İstanbul, 2017.
- Polat**, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, Kimlik Yayınları, 6. Baskı, Kayseri, 2017.

Sancaklı, Saffet, *Sünneti Doğru Anlamak*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2013.

Semhûdî, Ali b. Abdullah b. Ahmed (h. 911), *Vefâu'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kutu-bi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Musnidü'd-Dunyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (h. 360), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, 1. bsk, Mektebetu İbn Teymiye, Kâhire, 1415/1994.

Tekin, Mustafa ed., *Sünnet Sosyolojisi*, Eskiye Yayınları, Ankara, 2013.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (h. 279), *Sunenu't-Tirmizî*, I-V, Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1395/1975.

Ürkmez, Ahmet, *Tenkit Temelli Türkçe Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 17 Sayı: 55 (Bahar 2013)

Yatkın, Nihat, *Hadisi Anlamada Yöntem (Örnek Bir Uygulama)*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, İstanbul, 2013.

Yıldırım, Enbiya, *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular Büyük Muhaddis Şuayp Arnavut'la Söyleşi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.

Yılmaz, Hayati, *Toplumun İslami Yapılanmasında Sünnet*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

<http://www.hakanozyildiz.com/2015/02/turkiyenin-borc-rakamlar.html> Erişim tarihi: 17.01.2016.